

Професійна підготовка вчителя в учительських семінаріях України (кін. XIX ст. – поч. XX ст.)

Автор статті характеризує підходи до підготовки вчительських кадрів у педагогічних семінаріях кінця XIX - початку XX ст., розглядає сутність та специфіку психолого-педагогічної та практичної підготовки майбутнього вчителя середньої школи в даному типі навчального закладу розглядуваного періоду.

Ключові слова: учительські семінарії, педагогічна майстерність, педагогічна освіта, педагогічні навчальні заклади.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з актуальних проблем, що стоїть перед сучасною педагогічною наукою, є пошук шляхів і засобів удосконалення процесу підготовки професійно-компетентних учителів, що результативно здійснюють свою професійну діяльність.

Проблема вдосконалення професійно-педагогічної освіти вчителя виникає у вітчизняній педагогіці не вперше. Тому, звертаючись до історичного досвіду, важливо враховувати позитивні зміни в професійній підготовці вчителя, виключаючи повторення помилок.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблемам підготовки вчительських кадрів в Україні, діяльності вищих педагогічних закладів освіти присвячені ґрунтовні дослідження відомих українських учених Л.Березівської, Л.Вовк, С.Гончаренка, М.Гриценко, Н.Дем'яненко, О.Дубасенюк, Н.Калиниченко, О.Лавріненка, В.Майбороди, Н.Ничкало, О.Сухомлинської, М.Ярмаченко та інших. Спеціальні дослідження, в яких би узагальнено розглядалась державна політика в освітній сфері, цілісні підходи до формування вчительських кадрів у кін. XIX – поч. XX ст., будуть корисними з огляду на сучасні зміни в реформуванні освітньої галузі.

Формулювання цілей статті... Це й зумовило вибір теми статті, метою якої є здійснення наукового аналізу архівних документів щодо діяльності вчительських семінарій, розгляд інновацій в системі професійно-педагогічної та практичної підготовки майбутніх учителів у даному типі навчального закладу цього періоду.

Виклад основного матеріалу... В зв'язку з цим значного інтересу набуває історичний досвід вітчизняної педагогіки другої половини XIX століття.

У досліджуваній період у вітчизняній педагогічній науці відбувалися масштабні, інтенсивні та продуктивні зміни. Освіта, як і все суспільство, завершила один з циклів свого розвитку і вступила в період кризи: школа не відповідала потребам соціально-економічного розвитку країни. Проте в суспільстві поширилася просвітницька діяльність як спосіб зміни умов життя.

„У пориві реформаторських спрямувань суспільство ніби-то усвідомлювало, що якби всі соціальні запити можна було звести до однієї проблеми, то це була б проблема народної освіти” [2, с.34].

Викликаний шкільними реформами 60-х рр. XIX ст. швидкий ріст числа навчальних закладів усіх рівнів потребував підготовки величезної кількості вчителів. Це найважливіша проблема всієї педагогіки, „усієї постановки народної освіти, усієї системи просвіти, усієї долі народної культури: з неї треба починати і нею потрібно закінчувати. Учитель – це основне”, вказував І.І.Кузьмін [4, с.10].

Шкільні реформи активізували діяльність уряду, земських установ і громадських об'єднань. Прогресивна громадськість розцінювала завдання збільшення кількості народних учителів як одну із найбільш важливих. Відповідна діяльність стала провідною в руслі просвітницького руху, переважно в земствах.

Основним її напрямом було створення нових педагогічних навчальних закладів. У системі педагогічної освіти почали відбуватися помітні зміни. В 1855 р., 1857 р., 1858 р. у Міністерстві Народної освіти „постало питання про поліпшення способу освіти (підготовки) вчителів” [3, с.221]. Усі зусилля було спрямовано на створення адекватної потребам освітньої сфери системи підготовки педагогічних кадрів.

При цьому слід зазначити, що відносна активність уряду була зумовлена не лише дефіцитом працівників освіти, але і прагненням узяти в свої руки підготовку вчителя, щоб його релігійні і світські переконання, розуміння цілей професійної діяльності відповідали офіційним вимогам. В інструкції Міністерства освіти за 1875 р. для вчительських семінарій підкреслювалася необхідність „пронизати навчальні заклади духом відданості церкві, цареві і вітчизні” [6, с.15].

Проте збільшення кількісного складу вчителів не могло дати достатнього уявлення про стан кадрової забезпеченості шкільної системи: величезне значення мав рівень професійної освіти педагогів, їхня майстерність і фахова компетентність.

Однією з провідних тенденцій удосконалення професійно-педагогічної освіти стало формування розгалуженої системи підготовки і підвищення кваліфікації вчителів. З другої половини XIX століття підготовка кадрів для освіти здійснювалася в навчальних закладах, що знаходилися у підпорядкуванні Міністерства народної освіти, Синоду і Відомства Імператриці Марії Федорівни.

Спеціальні педагогічні навчальні заклади здійснювали підготовку вчителів початкових класів (другокласні вчительські школи, церковно-вчительські школи, вчительські семінарії).

Значну роль у вдосконаленні підготовки вчителів початкової школи другої половини XIX століття відіграли вчительські семінарії.

У 1861 р. у Вченому комітеті Міністерства народної освіти було вироблено і піддано загальному обговоренню „Проект статуту вчительських семінарій”. У правилах вступу вказувалося, що вони мають на меті „надати педагогічну освіту молодим людям усіх станів, православного віросповідання, охочим присвятити себе вчительській діяльності у початкових училищах відомства Міністерства народної освіти” [5, с.200–202].

В учительські семінарії приймалися юнаки у віці 15-16 років, які надали заяву про бажання вступити до семінарії, свідоцтво про закінчення курсів або довідку про відрахування з іншого закладу, якщо вони ніде не навчалися, то відгук про поведінку від священика або найближчого керівництва, метричне свідоцтво або виписку з метричної книги. Особи, яким виповнилося 19 років подавали свідоцтво про приписку до призивного пункту та право на пільгу, а також витримували випробування в об'ємі двокласного сільського училища [7, с.74]. При вступі здавалися іспити із Закону божого, арифметики, співів, російської та церковно-слов'янської мов [7, с.74]. Але, оскільки двокласних училищ було мало, дозволялося „для приготування дітей сільських станів до вступу у вчительські семінарії відкривати при цих семінаріях особливі підготовчі класи” [8, с.23].

Основній частині вихованців семінарії призначалися стипендії за рахунок державної казни. Таким стипендіатам необхідно було після закінчення семінарії, пропрацювати в міністерських школах не менше чотирьох років [9, с.74]. Окрім міністерських (казеннокоштных) стипендіатів, у семінарію могли бути зараховані земські стипендіати, стипендіати приватних осіб і властнокостні (особи, що навчалися за власний рахунок) [10, с.10]. Соціальний склад семінаристів був різноманітним, але абсолютну більшість складали вихідці із селянського середовища.

За „Положенням” учительські семінарії мали статус закладу відкритого типу, проте дуже довгий час існували, як „закриті” – семінаристи жили в пансіоні, під строгим і пильним контролем педагогічного персоналу. У семінарії дотримувалася суворий розпорядок дня, учні зобов'язані були виконувати всі релігійні обряди (молитви, брати участь в усіх церковних службах і церковному хорі). Вихованцям заборонялося без дозволу директора або чергового наставника виходити за межі навчального закладу.

При семінаріях засновувалися початкові училища, що називалися „зразковими”. Мета даних училищ визначалася наступним чином: „по-перше, служити місцем для практичної підготовки семінаристів в навчанні дітей предметам початкової школи, по-друге, служити зразком облаштування народного училища” [11, с.86].

„Положенням” 1870 р. був затверджений навчальний план учительської семінарії, до якого входили такі предмети: Закон божий, головні закони педагогіки і методики, російська і слов'янська мови, географія, природознавство, арифметика, геометрія, землемірство, креслення і співи, чистописання. Окрім даних дисциплін, відводився час для проходження вихованцями III класу педагогічної практики в зразковому початковому училищі. Також мали викладатися гімнастика і ремесла, що поширені в даній місцевості [12, с.97]. Кількість годин на ремесла визначалася педагогічною радою семінарії.

За „Положенням” „викладання... педагогіки покладалося на директора семінарії” [13, с.25]. Аргументувалося це наступним чином, „щоб директором семінарії була особа добре ознайомена з педагогікою і щоб директор тісніше зв'язувався з інтересами ввіреного йому закладу” [13, с.25].

З 1903 р. „зразкове” при семінарії училище з трирічним терміном навчання перетворене в двокласне, з шестирічним терміном навчання. Зроблено було це з кількох причин: по-перше, суспільству, що розвивається, потрібні люди з широким і глибоким колом знань; знань, що отримуються в однокласних училищах, вже було недостатньо; по-друге, рівень підготовки вступників до вчительської семінарії, як часто відзначали викладачі, був дуже низький, через що страждала і педагогічна підготовка майбутніх учителів; по-третє, вступ, особливо вихідців із селянського середовища, нерідко стримувався тим, що курс початкового училища закінчувався для підлітків у віці 13-14 років, а в семінарію приймали після досягнення 16-ти, а пізніше – 15-ти років. Ці два-три роки, вільні від навчання, „відбивали” будь-яке бажання до продовження освіти, і породжували „рецидиви” неписьменності. Перетворення „зразкового” училища допомогло вирішити багато проблем учительської семінарії. Так підвищився рівень знань вступників до навчального закладу.

Це відобразилося і на якості випускників, оскільки в семінарії з'явилася можливість цілеспрямовано „вирощувати” з учнів „зразкового” училища майбутніх абітурієнтів і вести певну досемінарську підготовку. Крім того, семінаристи мали хорошу можливість познайомитися в ході педагогічної практики з особливостями роботи в двокласному початковому училищі, кількість яких в цей період стала зростати [11, с.86–87].

Події 1905–1907 рр. викликали збільшення числа вчительських семінарій. Якщо за десять років (з 1890р. – по1900 р.) було відкрито всього декілька семінарій, то за такий же період нового століття (1900-1910 рр.) – відкрито вже 23 вчительських семінарій. Зазнав змін і навчальний план семінарій, в 1903 р. особливим „Циркуляром” міністерство довело до відома опікунів навчальних округів новий навчальний план і зразкову таблицю тижневих уроків для семінарій.

Головним досягненням стало те, що термін навчання в семінарії був збільшений до чотирьох років. Тому новий навчальний план передбачав збільшення часу на вивчення всіх предметів, особливо російської мови, математики, історії, педагогіки; було введено обов'язкове вивчення фізики. Також, „залежно від місцевих умов”, за рішенням педагогічної ради, могли бути внесені й інші предмети [14, с.87].

Діяльність вчительських семінарій мала певні недоліки. Їхні програми обмежувалися курсом елементарної середньої школи. Недостатній загальноосвітній і науковий рівень підготовки значно знижував можливості майбутніх фахівців – учителів-практиків. Попри те, що педагогічна практика в семінаріях проходила на достатньому рівні, курс теорії педагогіки і практична робота в школі здійснювалися паралельно, і тому, як правило, практика випереджала теоретичний курс.

Це призводило до механічного, несвідомого засвоєння практичних навичок. Недостатньо раціонально, на наш погляд, була організована так звана спостережна (пропедевтична) практика. Відвідування семінаристами другого класу по 3-4 чоловіки, уроків учителів зразкових шкіл, призводила до того, що пропускалися теоретичні заняття в семінарії. Виховна робота в вчительських семінаріях носила консервативний характер. Внутрішній життєвий устрій семінаристів був строго регламентований, існувало безліч різних заборон.

Незважаючи на це, потрібно відзначити, що вчительські семінарії були найпоширенішими і найбільш популярними серед молоді навчальними закладами. Вони готували досить кваліфікованих учителів початкової школи. Це підтверджують і учасники з'їзду директорів та інспекторів народних училищ, що проходив у червні 1912 р. в м. Уфі. Делегатами було заявлено: „Безперечно, що найкращими учителями є ті, що закінчили курс вчительських семінарій, де впродовж 4-х років отримана цілком достатня як загальноосвітня, так і спеціально-педагогічна підготовка” [1, с. 428].

Висновки... Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, зауважимо, що професійно-педагогічна підготовка в вчительських семінаріях досягла високого професійного рівня. В педагогічних закладах даного типу було створено своєрідну систему виховання, яка поєднувала в собі традиції релігійної та світської культури, професійної та народної педагогіки. Наступність середньої та вищої освіти дозволяла молоді поглибити педагогічні знання, досконаліше оволодіти професійними навичками, педагогічною майстерністю, що сприяло розвитку здібностей і дозволяло виявити творчий потенціал студентів.

Такий тип навчальних закладів був поступом у системі підготовки педагогічних кадрів, спрямований на професіоналізм, компетентність та високий науково-практичний рівень майбутніх фахівців освітньої галузі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Журнали заседания съезда директоров и инспекторов народных училищ Оренбургского учебного округа в г. Уфе 11-16 июня 1912 года. – Уфа, 1913. – 437 с.
2. Зенченко С. О. О подготовке преподавателей средних учебных заведений к педагогической деятельности / С. О. Зенченко. – М., 1898. – 34 с.
3. Князьков С. А. Очерк истории народного образования в России до эпохи реформ Александра II / С. А. Князьков, Н. И. Сербов. – М., 1910. – 240 с.
4. Кузьмин И. И. Учительские семинарии в России и их место в подготовке учителей начальной школы [Лекции по истории педагогики] / И. И. Кузьмин. – Курган, 1970. – 102 с.
5. Ушинский К. Проект учительских семинарий / К. Ушинский // Журнал Министерства Народного Просвещения. – С-Пб : Изд-во „Типография Иосафата Огризко”, 1861. – № 9. – С. 200–202.
6. *Центральний державний історичний архів України в місті Києві (ЦДІА)*
Ф. 707, оп. 207, сп. 57. Записки к „Библиотеке Югозападного края”. Дело о выписке книг и учительских пособий для учительских семинарий за 1884 год. – арк. 14 об.
7. Ф.707, оп. 229, сп. 4. Сведения для желающих поступить в число воспитанников Коростышевской учительской семинарии. Дело с перепиской по Коростышевской учительской семинарии за 1908 год. – арк. 73об.
8. Ф.707, оп. 225, сп. 86. Переписка председателя управы с Попечителем Киевского Учебного округа. Дело о передаче Черниговской земской учительской семинарии в ведение Министерства народного просвещения за 1875 год. – арк. 22– 22 об.

9. Ф.707, оп. 229, сп. 4. Сведения для желающих поступить в число воспитанников Коростышевской учительской семинарии. Дело с перепиской по Коростышевской учительской семинарии за 1908 год. – арк. 74.

10. Ф.707, оп. 39, сп. 242. Доклад управы за №5660. Дело об открытии учительской семинарии в Полтавской губернии за 1873 год. – арк. 10.

11. Ф.707, оп. 229, сп. 108. Доклад директора Коростышевской учительской семинарии А. И. Тарнавского на съезде директоров в Киеве (9-14.02.1909 г.). Дело об устройстве съезда директоров народных училищ, учительских институтов и учительских семинарий Киевского Учебного Округа в Киеве в феврале 1909 года. – арк. 86–86 об.

12. Ф.707, оп. 229, сп. 108. Доклад директора Коростышевской учительской семинарии А. И. Тарнавского на съезде директоров в Киеве (9-14.02.1909 г.). Дело об устройстве съезда директоров народных училищ, учительских институтов и учительских семинарий Киевского Учебного Округа в Киеве в феврале 1909 года. – арк. 96 об.

13. Ф.707, оп. 225, сп. 86. Устав земской учительской семинарии в городе Чернигове. Дело о передаче Черниговской земской учительской семинарии в ведение Министерства народного просвещения за 1875 год. – арк. 25.

14. Ф.707, оп. 229, сп. 108. Доклад директора Коростышевской учительской семинарии А. И. Тарнавского на съезде директоров в Киеве (9-14.02.1909 г.). Дело об устройстве съезда директоров народных училищ, учительских институтов и учительских семинарий Киевского Учебного Округа в Киеве в феврале 1909 года. – арк. 87.

Аннотація

А.А.Осаволюк

Профессиональная подготовка учителя в учительских семинариях Украины (кон. XIX в. – нач. XX в.)

Автор статьи на основе анализа архивных источников характеризует подходы к подготовке учительских кадров в педагогических семинариях конца XIX - начала XX вв., рассматривает сущность и специфику психолого-педагогической и практической подготовки будущего учителя средней школы изучаемого периода.

Ключевые слова: учительские семинарии, педагогическое мастерство, педагогическое образование, педагогические учебные заведения.

Summary

O.A.Osavoliuk

Professional Preparation of a Teacher at Teachers Seminaries of Ukraine (End of XIX – Beginning of the XX Century)

On the basis of the analysis of archival sources the author of the article characterizes the approaches to preparation of teachers at the pedagogical seminaries of the end of the XIX – beginning of the XX century, considers the essence and specific of psychological, pedagogical and practical preparation of future teacher of secondary school in the studied period.

Key words: teachers seminaries, pedagogical skills, pedagogical education, pedagogical educational institutions.

Дата надходження статті: „17” серпня 2011 р.

УДК 378.091.315.7(470+571)(474)(520)

В.В.ОСАДЧИЙ,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ІКТ у професійній підготовці майбутніх учителів у Російській Федерації, країнах Балтії та у Японії

У статті автор аналізує досвід Російської Федерації, країн Балтії та Японії щодо проблеми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів, висвітлюючи позитивні моменти та досягнення цих країн у інформатизації професійної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні учителі, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інформатизація суспільства і освіти для багатьох країн світу стала пріоритетним напрямком розвитку завдяки розумінню її переваг і можливостей щодо створення, зберігання, передачі та розповсюдження знань, особливо в умовах географічної віддаленості регіонів. З появою комп'ютерів, а згодом і комп'ютерних мереж, постало питання їх використання у освітньому процесі, що, у свою чергу, спонукало до застосування нових інформаційних технологій у професійній підготовці учителів.

Аналіз досліджень і публікацій... Українськими дослідниками протягом останніх десятиліть досліджувались провідні напрями сучасної реформи вищої педагогічної освіти в Англії (А.В.Парінов, Н.М.Авшенюк, Ю.В.Кіщенко), професійно-педагогічна підготовка вчителів у Великій Британії